

CONFESSION DE FOY,

*Faiçte d'un commun accord par les
fideles qui conuersent es pays bas,
lesquels desirent viure selon la pu-
reté de l'Euangile de nostre Sei-
gneur Iesus Christ.*

I. P I E R. I I I.

☞Soyez toujours appareillez à respondre à cha-
cun qui vous demande raison de l'esperance qui est
en vous.

M. D. L X I.

By This Our Subscription

CONFESSONAL SUBSCRIPTION IN THE
DUTCH REFORMED TRADITION SINCE 1816

Roelf C. Janssen

BY THIS OUR SUBSCRIPTION

Theologische Universiteit
GEREFORMEERDE KERKEN

CIP-gegevens

By This Our Subscription
Confessional Subscription in the Dutch Reformed Tradition since 1816
Janssen, R. C.

ISBN: 978-90-7785-402-0
Proefschrift Theologische Universiteit Kampen (Broederweg 15).
NUR 704
Trefw. kerkgeschiedenis, kerkrecht, belijdenis
Met lit.opg.

Ontwerp omslag: R. C. Janssen

© 2009 Theologische Universiteit van de gereformeerde kerken (vrijgemaakt)
Alle rechten voorbehouden

All Scripture quotations are taken from the *Holy Bible, New King James Version*, Thomas Nelson, 1983.
Alle Schriftcitaten zijn genomen uit de *Holy Bible, New King James Version*, Thomas Nelson, 1983.

Drukker: Kopiedruk de Leeuw, Dalfsen

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN
IN NEDERLAND TE KAMPEN

**BY THIS OUR SUBSCRIPTION
CONFESSIONAL SUBSCRIPTION
IN THE DUTCH REFORMED TRADITION SINCE 1816**

***“MET DESE ONSE ONDERTEECKENINGE”
BINDING AAN DE BELIJDENIS
IN DE NEDERLANDSE GEREFORMEERDE TRADITIE VANAF 1816***

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE THEOLOGIE,

OP GEZAG VAN DE RECTOR DR. C.J. DE RUIJTER,

HOOGLERAAR IN DE THEOLOGIE,

ZO GOD WIL IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

OP VRIJDAG 19 JUNI 2009

DES NAMIDDAGS TE 15:00 UUR IN DE LEMKERZAAL,

BROEDERSTRAAT 16 TE KAMPEN

door

Roelf Christiaan Janssen

Promotor:

prof.dr. M. te Velde

Leden van de beoordelingscommissie:

dr. E.A.J.G. van der Borght (Vrije Universiteit, Amsterdam)

prof.dr. B. Kamphuis

prof.dr. N.D. Kloosterman (Mid-America Reformed Seminary, Chicago)

prof.dr. J.W. Maris (Theologische Universiteit, Apeldoorn)

prof.dr. F. van der Pol

ISBN: 9789077854020

Table of Contents

1. Introduction 6

1.1 *Impetus to Study* 7

1.2 *Delimiting This Study* 9

1.3 *Research* 11

1.4 *Methodology* 13

2. Historical Part 15

2.1 *Introduction* 16

2.1.1 The Credal Period 16

2.1.2 The Confessional Period 17

2.1.3 The Modern Period: The Rise of Confessional Relativization 19

2.1.4 In Closing 21

2.2 *Subscription in the Low Countries from Inception to GS Dordrecht 1618-19* 22

2.2.1 Literature 22

2.2.2 Confessional Subscription 24

2.3 *From GS Dordrecht 1618-19 to Synod The Hague 1816* 33

2.3.1 Literature 33

2.3.2 Confessional Subscription 35

2.3.3 Conclusion 44

2.4 *The Reorganisation of the Church (1816-1831)* 45

2.4.1 Theological Currents in the NHK 45

2.4.2 The *Algemeen Reglement* 46

2.4.3 Initial Reactions from within the Churches 48

2.4.4 Synodical Affairs 49

2.4.5 Publications 51

2.4.6 Summary 53

2.5 *Increasing Diversity and Division (the 1830s)* 54

2.5.1 Theological Currents within the NHK during the 1830s 54

2.5.2 Events and Publications 56

2.5.3 Analysis 64

2.5.4 Concluding Remarks 65

2.6 *A Second Wave of General Unrest (the Early 1840s)* 66

2.6.1 Currents within the NHK during the Early 1840s 66

2.6.2 The Various Positions 67

2.6.3 Analysis 75

2.6.4 Conclusion 76

2.7 *Re-orientation and Crystallisation (1845-1860)* 77

2.7.1 Theological Schools of Thought 77

2.7.2 Events and Publications 79

2.7.3 Analysis 104

2.7.4 Conclusion 107

2.8 *A Decade of Polemics (1860s)* 108

2.8.1 Theological Schools of Thought 108

2.8.2	Events and Publications	111
2.8.3	Analysis	133
2.8.4	Conclusion	139
2.9	<i>Indecision and Church Schism (1870s and 1880s)</i>	141
2.9.1	Theological Persuasions	141
2.9.2	Events and Publications	144
2.9.3	Analysis	164
2.9.4	Closing Remark	166
2.10	<i>Consolidation (1890—the mid 1940s)</i>	167
2.10.1	The Ecclesiastical Scene	167
2.10.2	Publications and Events	170
2.10.3	Conclusion	183
2.11	<i>A Wind of Change</i>	185
2.11.1	The Ecclesiastical Scene	185
2.11.2	Publications and Events	185
2.11.3	Analysis	196
2.11.4	Conclusion	197
2.12	<i>Subscription in the NHK and GKN[s] beyond 1960</i>	198
2.12.1	The Ecclesiastical Scene	198
2.12.2	Events and Publications	198
2.12.3	Analysis	224
2.12.4	Conclusion	225
2.13	<i>Samen op Weg</i>	226
2.13.1	Publications and events	226
2.13.2	Analysis and Conclusion	238
2.14	<i>Reflection in Orthodox Reformed Circles, 1960 to Today</i>	243
2.14.1	The Calvinist Camp in 1960 and Beyond	243
2.14.2	Events and Publications	244
2.14.3	Analysis	264
2.14.4	Conclusion	266
3.	Systematic Part	268
3.1	<i>Framework</i>	269
3.1.1	Dogmatic Aspects	269
3.1.2	Philosophical Aspects	302
3.1.3	Anthropological Aspects	309
3.1.4	Aspects of law	311
3.1.5	In Closing	315
3.2	<i>Faith, Doctrine and Church</i>	316
3.2.1	Faith	316
3.2.2	Doctrine	319
3.2.3	Faith and Doctrine in Relation to Each Other	322
3.2.4	Faith and Doctrine in the Church	323
3.2.5	The Mutability and Maintenance of Faith and Doctrine	324
3.2.6	Summary and Conclusion	327
3.3	<i>Confessing and Confessions</i>	328
3.3.1	What is 'to Confess'?	328

- 3.3.2 The (Grammatical) Subject of Confessing 330
- 3.3.3 The (Grammatical) Object of Confessing 332
- 3.3.4 From Confessing to Confession 338
- 3.3.5 The Functions of a Confessional Document 352
- 3.3.6 The Hermeneutics of a Confession 357
- 3.3.7 The Relevance of a Confession 359
- 3.3.8 The Authority of a Confession 361
- 3.3.9 Substantive Mutation of Confessions 367
- 3.3.10 New Confessional Documents 370

3.4 Subscription 374

- 3.4.1 Binding and Subscription Defined 374
- 3.4.2 The Aim of Binding 375
- 3.4.3 Binding and Tolerance 377
- 3.4.4 The Indirect Object of Binding 381
- 3.4.5 The Direct Object of Binding 390
- 3.4.6 Authority Associated with Binding 395
- 3.4.7 Subscription in Practice 403
- 3.4.8 Once Subscribed 414
- 3.4.9 Summary 429

3.5 Conclusion 430

4. Conclusion 431

4.1 Considerations and Recommendations 432

- 4.1.1 Lessons of History 432
- 4.1.2 Judging Errors 433
- 4.1.3 The Boundaries of the Church 433
- 4.1.4 *Norma Normata semper Normanda* 433
- 4.1.5 Reflecting further Afield 434
- 4.1.6 Constantly Conforming the Confessed Faith 434
- 4.1.7 Revising and Expanding the Church's Confessing 435
- 4.1.8 Reading the Confession 436
- 4.1.9 Subscribing the Confession 436
- 4.1.10 Doctrinal Discipline 436
- 4.1.11 Encoding the Practice 437

4.2 In Closing 438

Samenvatting 439

Appendix I: Abbreviations 455

Appendix II: List of Persons 456

Appendix III: Proposed Texts 462

Bibliography 468

Curriculum vitae 484

Samenvatting

Titel: *Met dese onse onderteeckeninge: binding aan de belijdenis in de Nederlandse gereformeerde traditie met name vanaf 1816.*

1. Inleiding

Belijdenissen en binding aan de belijdenis zijn reeds lange tijd een heet hangijzer in protestantse kerken. De gereformeerde kerken in Nederland vormen daarop geen uitzondering. De aanvaarding van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus als documenten die het geloof van de kerken onder woorden brengen, dateren van haar eerste kerkelijke vergaderingen. Toen fundamentele verschillen ontstonden over de leerstukken van de uitverkiezing en verzoening werd een synode bijeengeroepen. Daartoe waren ook afgevaardigden van buitenlandse kerken uitgenodigd. Deze synode, de Generale Synode Dordrecht 1618-19, ontwierp en aanvaardde de Dordtse Leerregels. Zo kwamen de gereformeerde kerken in Nederland aan hun drie belijdenissen, samen bekend als de Drie Formulieren van Eenheid, naast de drie oecumenische symbolen die zij gemeen hadden met kerken in de westelijke wereld.

Als nationale synode van de kerken heeft GS Dordrecht 1618-19 ook een kerkorde ontworpen. De artikelen 52 en 53 van deze kerkorde schrijven de binding aan de belijdenissen van de kerk voor. Om er zeker van te zijn dat ondertekenaars wisten waar zij aan gebonden werden en wat hun rechten en plichten waren als zij eenmaal ondertekend hadden, werd een ondertekeningsformulier ontworpen. Zo werd binding aan de belijdenis door middel van een formulier een gewoonte in gereformeerde kerken in heel Nederland.

Onderzocht is hoe deze binding heeft gefunctioneerd in gereformeerde kerken die op één of andere manier de traditie van GS Dordrecht 1618-19 volgen. Doel hiervan was om te leren verstaan hoe zo iets het beste kan functioneren. Twee vragen in het bijzonder hebben de aandacht gehad:

1. *Welke standpunten m.b.t. binding aan de belijdenis hebben vanaf 1816 bestaan binnen de Nederlandse gereformeerde traditie en welke aspecten van binding aan de belijdenis hebben expliciet aandacht gehad?*
2. *Welke systematische aspecten kunnen afgeleid worden van de discussies over binding aan de belijdenis binnen de gereformeerde traditie in Nederland, hoe verhouden deze aspecten zich tot elkaar, en hoe zou men binding aan de belijdenis doeltreffend kunnen regelen?*

Deze publicatie bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een geschiedkundig overzicht van bezinning op belijdenissen en binding aan de belijdenis in de Nederlandse gereformeerde kerken sinds 1816. In dit eerste deel zijn opgenomen een vertaling van de teksten van kerkordeartikelen en ondertekeningsformulieren die officieel gediend hebben in Nederlandse gereformeerde kerken sinds het convent van Wezel, 1571 (traditioneel 1568); dit convent wordt over het algemeen gezien als de eerste kerkelijke vergadering van de gezamenlijke Nederlandse gereformeerde kerken. Het tweede deel is een systematische bezinning op het onderwerp belijdenissen en binding aan de belijdenis. Voor deze bezinning is vooral gebruik gemaakt van data uit het andere deel, hoewel soms ook aandacht is geschonken aan andere wetenschappen (filosofie, antropologie en recht) en andere kerkelijke tradities, met name de presbyteriaanse.

Gezien de aard van deze samenvatting wordt het geschiedkundig deel slechts kort behandeld en wordt meer in detail getreden over het systematische deel.

2. Geschiedkundig deel

Om verschillende redenen is het jaar 1816 als startpunt gekozen. Voor de periode tot en met GS Dordrecht 1618-19 bestaan reeds een aantal studies over belijdenissen en binding aan de belijdenis in Nederland. De periode tussen GS Dordrecht 1618-19 en GS Den Haag 1816 heeft weinig aandacht gehad. Daar lijken verschillende redenen voor te bestaan: de stukken zijn niet gemakkelijk toegankelijk en er was weinig bezinning of verschil in praktijk vanwege het beleid van de civiele overheid. Het jaar 1816 is een goed startpunt omdat op dat moment de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) een nieuwe kerkorde aanvaardde.

Bij het aanvaarden van deze nieuwe kerkorde veranderde de NHK haar officiële standpunt m.b.t. binding aan de belijdenis. Hoewel deze wijziging niet geheel aan de aandacht van de kerken ontsnapte, ontstonden een collectieve discussie en bezinning hierover pas in 1826, toen de arts A. Capadose het standpunt van ds. W. Broes aanvocht. Een jaar later bestreed een publicatie door een anonieme schrijver de heersende regels in de NHK. Toen bleek dat deze geschreven was door ds. D. Molenaar brak een polemiek uit. Volgens Molenaar zou het onder de huidige regels voor een rooms-katholiek of zelfs voor een jood mogelijk zijn om vanaf een NHK-kansel te preken.

In de jaren 1830 werd de spanning zo groot dat een behoorlijk deel brak met de NHK in wat bekend is geworden als de afscheiding van 1834. De afgescheiden kerken, die in het begin niet erg homogeen waren, kozen om terug te keren naar de kerkorde van Dordrecht, inclusief haar voorschriften over binding aan de belijdenis. Toen in de jaren 1850 een zekere mate van eenheid werd bereikt—de meerderheid van afgescheiden kerken waren verenigd in de CAGK (na 1869: CGKN)—, stelden synodes van de CAGK duidelijke verklaringen op over hun confessionele standpunt.

In de NHK werd het debat over belijdenissen en binding aan de belijdenis voortgezet. Aangezien de voortrekkers in de NHK verschillende stromingen aanhingen, waren er verscheidene standpunten die alle met veel energie verdedigd werden. Binnen de zogenaamde richting van de supranaturalisten is een beweging door de tijd heen waar te nemen van binding aan min of meer de gehele inhoud van de belijdenissen naar binding aan slechts de meest basale fundamente. De groninger richting, ontstaan in de latere jaren 1820 en begin jaren 1830, was tegen welke vorm van binding aan de belijdenis ook. Aanhangers van deze richting hadden meer aandacht voor de geest van het belijden. Dit standpunt deelden zij met de ethische richting, ontstaan in de jaren 1840, hoewel het gedachtegoed van de ethischen over het algemeen meer gemeen had met orthodox-gereformeerde leerstukken dan dat van de groningers. Supranaturalisme was op haar retour en werd vervangen door twee nieuwe richtingen: het modernisme en de apologeten. Aanhangers van beide richtingen waren voorstanders van het opstellen van heldere criteria voor overtuigingen en waren rationalistisch in hun methodiek. Zij verschilden in het feit dat het modernisme de wetenschap, rede of ervaring als bron had, terwijl de apologeten de Bijbel als bron hadden. Tenslotte dienen genoemd te worden de calvinisten die, vanuit dogmatisch perspectief, onderverdeeld mogen worden in ‘onbevangen’ en ‘traditioneel’. Beide richtingen verdedigden binding aan de Drie Formulieren van Eenheid in hun geheel. Zij verschilden in het feit dat onbevangen calvinisten nadachten over de belijdenissen en binding aan de belijdenis, zelfs bereid waren om ermee aan de slag te gaan, terwijl traditionele calvinisten conservatief waren, resulterend in historicisme en verstening van de belijdenissen van de kerk.

Binnen de groep van calvinisten kan ook een kerkrechtelijk onderscheid gemaakt worden, een vleugel met een meer medische neiging en een vleugel met een meer juridische neiging. De ‘medischen’ waren van mening dat een vals evangelie bestreden moest worden met prediking en een appel op het geweten, terwijl ‘juridischen’ van mening waren dat het valse evangelie bestreden moest worden met de toepassing van wetten en regelingen. In de negentiende eeuw hielden veel debatten zich bezig met het verstaan van deze twee polen en met het vraagstuk of deze standpunten verenigd konden worden.

Dutch Summary

In 1841 aanvaardde de Synode Den Haag de volgende definitie van binding aan de belijdenis: iemand is gebonden aan die leer die “in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis der Hervormde Kerk.” In reactie ontstond de uitdrukking “onbekrompen en ondubbelzinnig” als weergave van het calvinistisch, gereformeerde of Dordtse standpunt m.b.t. binding aan de belijdenis. Met deze uitdrukking wilde men duidelijk maken hoe men gebonden is aan heel de inhoud van de belijdenissen, zonder deze inhoud als een keurslijf te ervaren. In de twintigste eeuw is deze uitdrukking door de meeste gereformeerde kerken gebruikt om hun standpunt te verdedigen. Daar de standpunten van deze gereformeerde kerken inhoudelijk zeer verschillen, is de uitdrukking betekenisloos geworden.

Eind jaren 1860 en gedurende de jaren 1870 stond een nieuwe generatie op. Deze generatie heeft de juistheid van binding aan de belijdenis net zo fel besproken als de generatie ervoor. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen twee kringen van bezinning.

De eerste kring is die van de NHK. De NHK was een kerk geworden waarin allerlei belijders van de christelijke godsdienst een thuis konden vinden, van vrijzinnigen die de waarheid van de Schrift ontkenen tot orthodoxe hypercalvinisten. De verschillende partijen worstelden met hun onduidelijke identiteit als kerk en probeerden voortdurend een *modus vivendi* te vinden voor de verschillende richtingen in de ene kerk. Deze worsteling zou voortduren tot 1951, toen de NHK een nieuwe kerkorde aanvaardde.

De tweede kring is die van hen die zichzelf zagen als orthodoxe calvinisten, zowel binnen als buiten de NHK. De spanning tussen een nadruk op de medische benadering en de juridische benadering bleef. Uiteindelijk leidde de bezinning tot een scheur in het kamp van de calvinisten en een tweede scheur in de NHK in 1886. De kerken die weggingen verenigden zich in 1892 met de grote meerderheid van de afgescheiden kerken om de GKN te vormen. De GKN keerden terug naar de Dordtse kerkorde en haar manier van binden aan de belijdenis. Aan het begin van de twintigste eeuw waren er dus twee grote kerkverbanden in Nederland: de NHK met een losse binding aan de belijdenis en de GKN met een strakke binding aan de belijdenis. Naast de NHK en GKN bestonden verscheidene kleinere groepen van afgescheiden kerken als de CGKN en de Gereformeerde Gemeenten, die, als het gaat om binding aan de belijdenis, een standpunt hadden gelijk aan dat van de GKN.

De eerste helft van de twintigste eeuw kan gekarakteriseerd worden als een periode van consolidatie en bezinning. Krachten binnen de GKN probeerden de boodschap van de negentiende eeuw om te zetten in daden. Pogingen om het belijden van de kerk te herzien faalden echter en leerbesluiten leidden tot scheuringen binnen de GKN, eerst in 1926 en nogmaals in 1944. De eerste breuk was aanleiding voor de formatie van de GKN(HV), die in 1946 herenigden met de NHK. De tweede breuk was aanleiding voor de formatie van de GKN(v). (Zij die in de GKN bleven worden verder aangeuid als de GKN[s].)

In 1951 aanvaardde de NHK een nieuwe kerkorde. Haar structuur leek weer meer op de door de Dordtse Synode voorgeschreven kerkorde en zij erkende dat een kerk een belijdende kerk hoort te zijn die leertucht praktiseert. Toen in 1961 een tienjarig moratorium op leertucht afliep, bleek echter dat de praktijk in de NHK niet veranderd was.

De GKN[s] was behoorlijk geschrokken van de gebeurtenissen in 1926 en 1944. Gedurende de jaren 1950 herzagen de GKN[s] de kerkorde, maar bleven confessioneel in de lijn van Dordt. Toen zich echter nieuwe leertuchtzaken voordeden, bleken de GKN[s] onwillig om leertucht te oefenen, zelfs waar het leerpunten betrof die afweken van het calvinistisch standpunt m.b.t. verzoening. Vanaf eind jaren 1960 was er vanuit confessioneel oogpunt weinig verschil tussen de NHK en GKN[s].

Na de Tweede Wereldoorlog begon de NHK discussies met andere protestantse kerken om te onderzoeken of de kerken zich niet konden verenigen in een kerkelijke organisatie. De GKN[s] stonden hier in eerste instantie afwijzend tegenover, maar in de jaren 1970 kwamen de GKN[s] en de NHK in een verenigingsproces dat bekend zou komen te staan als “Samen op Weg”. In de jaren 1980 voegde ook een Lutherse kerk zich bij deze karavaan. In 2004 verenigden deze drie kerken

zich in wat de PKN is gaan heten. Sommige gemeenten van de NHK scheurden over deze zaak, en een gedeelte hiervan (her)stichtte een eigen kerkverband. Ook sommige gemeenten van de GKN[s] weigerden deel te nemen aan de vereniging. De kwestie van belijdenissen en binding aan de belijdenis vormde één van de hoofdzaken in het SoW-proces. De PKN kent als belijdenissen de oecumenische symbolen, de onveranderde Augsburgse Confessie, de Heidelbergse Catechismus, de Geneefse Catechismus en de Nederlandse Geloofsbelijdenis met de Dordtse Leerregels. De PKN erkent het belang van de Verklaring van Barmen en het Konkordie van Leuvenberg, maar beschouwt deze niet als belijdenissen. Ambtsdragers van de PKN dienen zich te gedragen in de weg van het belijden van de kerk. In de praktijk krijgen theologen van zeer vrijzinnige huize ruimte binnen de PKN.

Ook de GKN(v) bleven worstelen met het vraagstuk van binding aan de belijdenis. De breuk van 1944 betrof een binding aan de belijdenis die de GKN(v) onjuist vonden, vandaar de aanduiding ‘vrijgemaakt’. In de jaren 1950 en 1960 vonden debatten plaats over de precieze grens van binding aan de belijdenis. Toen sommigen leerstukken aanvochten waarvan anderen vonden dat men daar aan gebonden was, ontstond een nieuwe breuk, waaruit de NGK geboren is. De NGK zijn tegenwoordig vanuit confessioneel oogpunt iets toleranter dan de GKN(v). De standpunten van de GKN(v) en CGKN zijn op het punt van binding aan de belijdenis gelijk, zowel in de regelgeving als in de praktijk; beiden houden vast aan de lijn van GS Dordrecht 1618-19. Zowel de GKN(v) als de CGKN houden gesprekken met de NGK over wat juist is.

Dit historisch overzicht maakt duidelijk dat het functioneren van belijdenissen en de kwestie van binding aan de belijdenis moeilijk hanteerbaar en complex is. Gereformeerden in Nederland hebben ernstig geworsteld met deze materie en allerlei standpunten zijn ontstaan. Geen enkele is echt bevredigend gebleken. De confessionele identiteit van de PKN is niet duidelijk. Er is ontevredenheid over de praktijk van binding aan de belijdenis binnen de GKN(v), CGKN, NGK, alsmede de verscheidene Gereformeerde Gemeenten. Vaak is er geroepen om nieuw belijden, ze is er nog steeds niet. Bovendien, het debat over de beste wijze van binding aan de belijdenis en de wijze waarop belijdenissen dienst kunnen doen in kerken gaat onverminderd door.

3. Systematisch Deel

In dit tweede deel wordt de materie verwerkt die uit het eerste deel naar voren komen. Bouwend op vondsten uit historisch onderzoek, ontspint zich een systematisch verhaal over de kwestie belijdenissen en binding aan de belijdenis. Dat gebeurt in vier concentrische cirkels. Eerst wordt gelet op randzaken waarvan gebleken is dat die verbonden zijn met deze kwestie: theologische of dogmatische standpunten en aspecten die te maken hebben met filosofie, antropologie en recht (3.1). Vervolgens wordt aandacht besteed aan de fenomenen geloof en leer en hoe deze functioneren in de kerk (3.2). Deze drie fenomenen vormen namelijk de context of het milieu waarbinnen belijdenissen en binding aan de belijdenis fungeren. In de derde stap komt een overzicht van belijden en belijdenissen (3.3). In de laatste stap is er aandacht voor binding aan de belijdenis en haar handhaving (3.4).

3.1 Kader

Het historisch onderzoek maakt duidelijk dat keuzes die gemaakt worden in de theologie of dogmatiek, filosofie, antropologie en recht vergaande gevolgen kunnen hebben voor de standpunten die ingenomen worden m.b.t. belijdenissen en binding aan de belijdenis. Men heeft in het verleden te weinig ingezien welke rol deze randzaken spelen. Daarom verdienen zij extra aandacht. Behoorlijk wat aandacht is besteed aan dogmatische standpunten, daar deze studie ook in het kader van de theologie staat. M.b.t. de terreinen van filosofie, antropologie en recht is deze studie wat minder stellig in haar conclusies. Het is vooral m.b.t. deze drie dat meer bezinning zou moeten plaatsvinden. Op het vakgebied filosofie, in het bijzonder de epistemologie, vindt zulke

bezinning plaats. Op de vakgebieden antropologie en recht moet systematische bezinning m.b.t. tot het onderwerp van deze studie nog beginnen.

Binnen het terrein van de dogmatiek wordt aandacht besteed aan de leer van openbaring, de leer van de mens en de leer van de kerk.

Het hoofddoel van openbaring is dat de mens het beeld van God vertoont. Haar eerste doel is om God bekend te maken, verdere doelen zijn voorschriften voor hoe de mens de werkelijkheid moet verstaan en hoe de mens moet leven. Zodoende moet de mens de openbaring erkennen en zich eigen maken door invoering in het leven—dat is het proces van belijden. Het feit dat God ervoor kiest om Zichzelf aan de mens via communicatie te openbaren, is bewijs dat de mens goddelijke openbaring kan ontvangen. In tegenstelling tot theologieën met een achtergrond in de epistemologie van Kant wordt gesteld dat het voor de mens mogelijk is het goddelijke te kennen, al is die kennis niet volmaakt. Het is daarom voor de mens niet onmogelijk goddelijke openbaring weer te geven in zijn belijden. Die openbaring is te vinden in de schepping en de Heilige Schrift. De mens kan de lessen van de schepping niet lezen zonder de bril van de Schrift. De religieuze ervaringen van de mens zijn geen bron voor openbaring, zij zijn een reactie op openbaring. Ook is de Schrift geen getuigenis van religieuze ervaringen, zij is zelf goddelijke openbaring. De Schrift is geïnspireerd, door God geademd, en haar canon is afgesloten. Uiteindelijk is de Schrift de norm voor het belijden van de mens. Zij is gezagvol. Zij is duidelijk, als men de Schrift maar in haar context leest. Het is vooral het loslaten van het *sola Scriptura* van de Reformatie waardoor belijdenissen onder druk kwamen te staan in de negentiende en twintigste eeuw. Een onzuiver idee van goddelijke openbaring heeft rechtstreekse gevolgen voor de afzwakking van het gezag van kerkelijke belijdenisgeschriften.

Vervolgens wordt aandacht geschonken aan de leer van de mens. De mens is geschapen om Gods beeld te zijn. Dit behelst onder meer de verheerlijking van God. Omdat belijden o.a. het verwoorden en uiten van overtuigingen tot Gods eer is, is belijden wezenlijk voor de oorspronkelijke staat van de mens. D.m.v. belijden looft hij God, brengt hij tot uitdrukking hoe hij Gods wil verstaat en verkondigt hij Gods wezen aan heel de schepping. De mens viel echter in de zonde. Hij blijft Gods beeld, hoewel dit beeld-zijn in de praktijk verstoord en bekrast is. Belijden blijft behoren tot het wezen van de mens, ook in zijn gevallen staat, maar van nature is ze niet langer gefocust op de verheerlijking van God en kan niet langer vertrouwd worden als een zuivere verwoording van Gods wil. Het belijden van de mens is vaak gericht op zelfverheerlijking en is een verwoording van eigen overtuigingen. Zodanig is het belijden van de mens een middel geworden waardoor de positie van de mens t.o.v. God duidelijk wordt. Onvolmaakt belijden veroordeelt de mens voor God. Door Gods genade is een weg naar herstel geschonken. Door het offer van Christus wordt een mens gerechtvaardigd voor God. De veroordeling die ontstaat vanwege het belijden kan dus te boven gekomen worden. Bovendien herstelt God de mens in zijn oorspronkelijke staat, een proces waarbij de Christus de norm is. De heiliging is niet per sé een lineair proces, ze is wel progressief en eindigt in de vervolmaking van de mens. Zodanig heeft ook het proces van de heiliging invloed op het belijden van de mens. Door de tijd heen zal het belijden van de gelovige zich steeds meer conformeren aan Gods openbaring. Gaandeweg de loop van bezinning op belijdenissen en binding aan de belijdenis hebben sommigen deze leer verlaten. Wie de diepte van de zondeval ontkent, kan de mens als bron van waarheid zien en maakt de weg open voor confessionele onverschilligheid. Wie het bereik van rechtvaardiging en het dynamische karakter van de heiliging ontkent, maakt de weg open voor confessioneel perfectionisme en kerkelijk sektarisme.

Tenslotte wordt aandacht geschonken aan de leer van de kerk, de ecclesiologie.

Een kort overzicht van conclusies, genomen op basis van de Schrift, maakt duidelijk dat de kwestie van belijdenissen en binding aan de belijdenis nauw verweven is met de ecclesiologie.

Sommige theologen bijvoorbeeld, maken onderscheid tussen de gemeente als het verkoren volk van God en de kerk als de plek waar gemeente en wereld vermengd zijn. In deze benadering is belijden gepast voor de gemeente maar niet voor de kerk, want zulk belijden zou de wereld uit de

kerk zetten. Dit onderscheid is theologisch onjuist. De kerk is zowel het werk van God als een menselijk verschijnsel. Zodoende kent haar bestaan zowel goddelijke als menselijke elementen. Zo is het belijden van de kerk een uitdrukking van menselijk geloof, geboren uit een daad van God en wil het Gods wil weerspiegelen. Hoewel men de kerk nooit in één moment kan zien, is zij daarmee nog niet onzichtbaar. Zichtbare werkelijkheden behoren tot het wezen van de kerk, ook haar belijdenisgeschriften en structuren die daarbij horen. De vier eigenschappen van de kerk—haar eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit—hebben rechtstreekse gevolgen voor het belijden van de kerk. Het belijden van de kerk moet haar eenheid, haar heiligheid, haar grootte en haar trouw aan de apostolische traditie duidelijk maken. De kenmerken van de kerk—trouw in prediking, trouw in bediening van de sacramenten en trouw in tucht—hebben minder rechtstreeks gevolgen voor haar belijden. Omdat zij Gods wil uitdragen, zijn belijdenissen een vorm van prediking, daarin moeten ze trouw zijn. Als een middel waardoor de kerk zich bewaart bij Gods Woord zijn zij onderdeel van de tucht in de kerk en moeten zij overeenkomstig de geboden van Christus vormgegeven worden.

De wijze waarop de kerk georganiseerd is, vraagt ook de nodige aandacht. Het is een crux in de debatten in de NHK en gedurende het SoW-proces dat voerde tot het vormen van de PKN. De Schrift maakt duidelijk dat de kerk de opdracht heeft om de leer van Jezus vast te houden en die te verkondigen; ze heeft de opdracht te belijden. Men moet voorzichtig zijn, echter, om van dit belijden niet te veel te maken. Vaak wordt beweerd dat het belijden van de kerk een norm is die genormeerd is aan de Schrift en dat dit belijden “gehandhaafd” moet worden. Dit zou tot verstening van het belijden van de kerk kunnen leiden. Men vergeet dat de Schrift altijd door de filter van het geloof van de mens gaat en dat dus de juiste volgorde is: Schrift → geloof van de mens → belijden. Het zou daarom meer juist zijn om te spreken van het handhaven van de Schrift (niet: belijden) en het voortdurend conformeren (niet: handhaven) van het belijden van de kerk aan de Schrift, dan om te spreken van het handhaven van het belijden van de kerk.

Evenzo heeft kerkrecht gevolgen voor de praktijk van binding aan de belijdenis. Gereformeerden in Nederland kennen twee soorten kerkrecht, die in deze studie de namen Dordts en Haags heb gegeven. Beide kennen verschillende varianten. In de context van Dordts kerkrecht is er een discussie geweest over de wijze waarop de plaatselijke kerken een verband van kerken vormen. We spreken hier van ‘autonomisme’ in tegenstelling tot wat in presbyteriaanse kringen ‘connectionalisme’ heet (in Nederlandse kringen soms ‘oud kerkrecht’ en ‘nieuw kerkrecht’). Een mate van connectionalisme is te rechtvaardigen, zowel op basis van de Schrift als vanuit het oorspronkelijke kerkrecht van de gereformeerde kerken in Nederland aan het eind van de zestiende en begin van de zeventiende eeuw. Deze opvatting heeft gevolgen voor de kerkelijke vergaderingen die toezicht houden op binding aan de belijdenis. De verhouding kerk-staat verdient ook aandacht. Tussen de GS Dordrecht 1618-19 en de Revolutie van 1795 schreven de overheden in Nederland binding aan de Drie Formulieren van Eenheid voor. De conclusie is dat de staat geen recht heeft om binding aan de belijdenis op te leggen.

Belangrijk voor de kwestie van het belijden van de kerk is ook de vraag waartoe de kerk bestaat. God heeft de kerk gesticht tot zijn eer, om de waarheid te verkondigen en verdedigen, om een gemeenschap te zijn waarbinnen en vanwaaruit gelovigen hun geloof in praktijk kunnen brengen. Mensen komen bijeen in een kerk omdat zij daar gelijkgezinde mensen tegenkomen. Door haar belijden volbrengt de kerk de plichten die haar door God zijn opgelegd. Datzelfde belijden brengt ook het denken van de kerk tot uitdrukking.

De kwestie van belijden is breder dan het terrein van de theologie. Doorgaans gaat het gesprek over belijdenisgeschriften, uitgeschreven en geijkte documenten die het belijden van de kerk onder woorden brengen. Zodoende zijn er filosofische aspecten in het spel. Er is een semantische vraag: in hoeverre kan de taal innerlijke overtuigingen uitdrukken? Er is ook een epistemologische vraag: in hoeverre kunnen innerlijke overtuigingen bindend zijn voor anderen? Omdat ik

wetenschappelijk weinig onderlegd ben in de filosofie ben ik voorzichtig geweest in het trekken van conclusies.

Semantiek. Op het terrein van de semantiek is men het er over het algemeen over eens dat verklaringen bestaan uit drie handelingen: dat wat gezegd wordt, dat wat men wil zeggen en dat wat het gezegde teweeg brengt. Vaak wordt gedacht dat datgene wat gezegd wordt de betekenis van een verklaring is. Maar het is juist dat wat men wil zeggen. Afhankelijk van hun context hebben verklaringen constatieve, expressieve, commissieve en prescriptieve functies. Zij, die het utiliteitsmodel van de taal aanhangen, stellen dat de hoofdtaak van de filosofie (en van de systematische theologie) het analyseren van concepten is om verklaringen te formuleren. Van dit alles kennis genomen hebbend, is duidelijk dat zij alle gevolgen hebben voor de kwestie van belijden en binding aan de belijdenis. In hoeverre kunnen we stellen dat wij weten wat belijdenissen willen zeggen? Welke semantische functies vervullen verklaringen in de belijdenissen? Wat betekent het feit dat taal verouderd voor het functioneren van eeuwenoude belijdenissen?

Epistemologie. Het is gebruikelijk om kennis te definiëren als een gerechtvaardigd, waar geloof. Vooral sinds de verlichting heeft men het bindend karakter van belijdenissen ontkend; want belijdenissen vertolken overtuigingen en veronderstellingen, geen verklaringen van kennis. Epistemologisch gezien zijn er vragen te stellen bij dit standpunt. Door bezinning op de denkbeelden van twee calvinistische filosofen wordt de bewering onderzocht dat kennis een gerechtvaardigd, waar geloof is. Tevens wordt de vraag onderzocht of het waar is dat geloofsovertuigingen niet bindend kunnen zijn. Het wordt duidelijk dat over beide zaken meer te zeggen valt. Het vraagstuk is niet te beantwoorden. Wel is bewezen dat epistemologische argumenten onvoldoende zijn om het bestaansrecht van belijdenissen en binding aan de belijdenis aan te vechten.

Er lijkt ook een antropologische kant te zitten aan de kwestie belijden en belijdenisgeschriften. Een aantal algemene studies dienen als gids om na te gaan waar meer onderzoek nodig is. Daarbij concentreert deze studie zich op het terrein van de sociale psychologie. Het vraagstuk van conformisme en de kwesties van eigenmaking en meegaandheid krijgen vooral aandacht. Mensen willen bij een groep horen en conformeren zich dus aan de normen van die groep. Sommigen maken zich die normen eigen, terwijl anderen slechts meegaan met de normen zonder ze inhoudelijk aan te hangen. Weer anderen verwerpen de normen en komen buiten de groep te staan. Nader onderzoek zou nieuwe en belangrijke inzichten kunnen geven in het functioneren van binding aan de belijdenis.

Tenslotte is gekeken naar juridische aspecten van belijdenissen en binding aan de belijdenis. Ook recht behoort niet tot mijn gebied van wetenschappelijke kennis. Aan de hand van twee gezaghebbende Nederlandse studies is duidelijk dat in ieder geval het volgende meer aandacht vraagt.

Vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen inhoudelijk recht—zaken die te maken hebben met wat een wet wil bereiken—en formeel recht—zaken die te maken hebben met hoe het inhoudelijk recht kan werken. Het gebonden zijn aan belijdenissen is inhoudelijk recht, de procedures om te komen tot belijden en het vorm geven aan binding aan de belijdenis zijn formeel recht. Men moet altijd voor ogen houden dat formeel recht het inhoudelijk recht nooit mag domineren. Dit onderscheid is van belang als het gaat om het gezag van belijdenissen en binding aan de belijdenis.

Bij het recht kunnen drie betekenisystemen of benaderingen van het recht onderscheiden worden. Ze worden aangeduid met de termen positivisme, natuurrecht en interactionisme. Bij mijn weten is dit onderscheid in de traditie van het kerkrecht waarin ik onderwezen ben nog nooit bestudeerd. Veel van de spanning die merkbaar is in debatten over belijdenissen en binding aan de belijdenis lijkt te maken te hebben met deze drie benaderingen. Iemand die meer thuis is op het gebied van recht en goed bekend is met het kerkelijk leven zou dit nader moeten onderzoeken. Dit

zal orthodoxe calvinisten helpen de processen die in hun midden plaatsvinden beter te begrijpen en taxeren.

Aandacht dient ook besteed te worden aan de verschillende bronnen voor het recht. Over het algemeen worden vier bronnen geïdentificeerd: vastgestelde wetten, verdragen, jurisprudentie en algemeen recht. Wanneer men een parallel trekt met gereformeerd kerkrecht dan kan men spreken van de kerkorde, belijdenisgeschriften, besluiten van kerkelijke vergaderingen en de vele ongeschreven gewoonten. In het civiel recht ontstaan problemen wanneer deze bronnen elkaar tegenspreken en men het er niet over eens is welke bron voorrang heeft. Hetzelfde geldt bij discussies in kerkelijke kringen. Hiervan kennis genomen hebbend en gezien mijn ervaring in kerkelijke kringen ontstaat het vermoeden dat de oplossingen in het civiel recht en het kerkrecht uiteenlopen. Dit vraagt om zorgvuldig onderzoek.

Tenslotte wordt aandacht geschonken aan de *trias politica*. Het civiel recht maakt een scherp onderscheid tussen de drie armen van macht: wetgevend, wetuitvoerend en wethandhavend. Het gereformeerd kerkrecht (m.u.v. de NHK/PKN) doet dit niet. Want de wetgevende en wethandhavende instanties zijn verenigd in hetzelfde orgaan: de kerkelijke vergadering. Doorgaans bevinden zich daar ook de wetuitvoerende machten. Het is de vraag of dit verstandig is. De verhouding tussen de machten kan vervolgens getypeerd worden of als een balans van machten, of als een scheiding van machten. Het civiel recht is ambigu wat betreft de verhouding tussen de machten. Het kerkrecht zou moeten neigen naar een balans van machten.

Het is duidelijk dat randzaken verstrekkende gevolgen hebben voor de kwestie van belijden en binding aan de belijdenis en dat nog veel studie nodig is.

3.2. Geloof, Leer en Kerk

Na deze randzaken bestudeerd te hebben, stappen we in de richting van de kern van belijden en binding aan de belijdenis. De context, of het milieu, waarbinnen belijden functioneert, is die van geloof, leer en de kerk. Het leek raadzaam gevonden om eerst naar geloof en leer op zichzelf te kijken, dan naar de twee in combinatie en tenslotte naar hoe zij in de kerk functioneren.

Geloof is de innerlijke overtuiging dat resulteert in vertrouwen, trouw en kennis. Het onderscheid tussen *fides qua* (de activiteit van geloof) en *fides quae* (de inhoud van geloof) is legitiem, maar moet niet tot een dilemma gemaakt worden, zoals vaak gebeurt in debatten over de juistheid van binding aan de belijdenis. Hoewel het geloof een *innerlijke* overtuiging is, kan zij tot uitdrukking gebracht worden; deze handeling staat bekend als belijden. Belijdenissen zijn dus uitdrukkingen of verwoordingen van geloof. De Bijbelse uitdrukkingen “maten van geloof”, “groot geloof” en “klein geloof” houden alle verband met *fides qua*; zij kunnen dus niet gebruikt worden om grenzen te stellen aan binding aan de belijdenis.

Leer is de verwoording van een overtuiging, doorgaans met de intentie om deze overtuiging te leren. In het Nederlands heeft een verschuiving in betekenis plaats gevonden. Aan het begin van de negentiende eeuw werd de term vooral gebruikt voor “onderwijzen”. In de loop van de twintigste eeuw was het begrip “onderwijzen” niet meer wezenlijk voor het zelfstandig naamwoord “leer”. Degene die de overtuiging leert, hoeft niet per se die overtuiging zelf toegedaan te zijn. Men kan dus spreken van leer in objectieve zin—de verwoording van een leerstuk—en van leer in subjectieve zin—de verwoording van een leerstuk om haar te onderwijzen. De kerk gelooft wat zij leert en leert wat zij geloof, en dat dus in de kerk het begrip leer in subjectieve zin gebruikt wordt. Leerstukken en ethische standpunten worden in de regel van elkaar onderscheiden. Deze studie beweert echter dat zowel verklaringen over ontologische werkelijkheden als verklaringen betreffende morele verplichtingen gezien kunnen worden als “leerstukken”. Gereformeerde belijdenisgeschriften, m.u.v. catechismussen, zijn vaak te kort over onderwerpen van een ethische aard. M.b.t. leerstukken kan men onderscheid maken tussen zaken die expliciet door de Schrift geleerd worden en zaken die impliciet door de Schrift geleerd worden. Er zijn ook leerstukken die gebaseerd zijn op de Schrift, maar niet de enige mogelijke uitleg vormen. In Nederlandse kringen

spreekt men dan van *theologoumena*. *Theologoumena* horen niet thuis in belijdenissen. Omdat het belijden van de kerk een proces is, zullen niet alle leerstukken die expliciet of impliciet door de Schrift geleerd worden in belijdenissen staan. Datgene wat in de belijdenisgeschriften te vinden is, zou men "kerkelijke leer" kunnen noemen. Sommigen noemen het "dogma".

Belijdenissen worden omschreven als uitdrukkingen van geloof en opsommingen van leer. Voor sommigen is dit een dilemma: is geloof niet subjectief en leer objectief? Vanuit de Schrift wordt bewezen dat geloof en leer, hoewel niet hetzelfde, inderdaad over hetzelfde kunnen gaan. Als zij inhoudelijk gelijk zijn, is de vraag terecht welke voorop gaat: geloof of leer. Het begint allemaal begint met de leer van de Schrift, datgene wat de Schrift onderwijst. Dat resulteert in geloof. Geloof, op zijn beurt, brengt beleden leer voort. Beleden leer kan op zijn beurt geloof opwekken, en zo ontstaat de kringloop: geloof wekt leer op en leer wekt geloof op.

De kerk is de gemeenschap van gelovigen. Zij is de plaats waar geloof, zowel *fides qua* als *fides quae*, gemeenschappelijk is. De kerk is ook pilaar en bolwerk van de waarheid: zij verkondigt de leer van de Schrift en handhaaft haar. Gezien het feit dat geloof en leer rechtstreeks met elkaar verbonden zijn, is het betoog van deze studie dat geloof en leer elkaar opwekken in het milieu van de kerk. Goddelijke openbaring is verkondigd en wekt geloof op. Geloof wordt door de kerk verwoord, o.m. om haar door te geven middels onderwijs. Het product van dit verwoorden heet "leer". Deze leer is normatief voor hen die onderwijs geven in dienst van de kerk.

Vragen die nog een antwoord verdienen, zijn: kunnen geloof en leer veranderen en wat houdt het in om geloof en leer te handhaven? Goddelijke openbaring, of de leer van de Schrift, is consequent. Deze eigenschap verplaatst zich echter niet naar geloof en (menselijke) leer. Vanwege het menselijk element kunnen geloof en leer inconsequent zijn. Omdat de Schrift hun norm is, kunnen geloof en leer gewijzigd worden. Kun je dan nog wel spreken van handhaving van geloof en leer? Dit is misleidend. Een kerk die *semper reformanda* is "handhaaft" haar overtuigingen en onderwijs niet, maar "conformeert" deze voortdurend aan de norm, namelijk de goddelijke openbaring.

3.3 Belijden en Belijdenissen

Nadat gekeken is naar randzaken die te maken hebben met belijden en binding aan de belijdenis en naar de context of het milieu waarin deze functioneren, wordt aandacht geschonken aan de kwestie belijden en belijdenissen. Daarbij wordt een min of meer logisch pad gevolgd, door te beginnen met het definiëren van het abstracte begrip "belijden" en af te sluiten met een voorstel over hoe een concreet definiërend belijdenisgeschrift vandaag geschreven zou kunnen worden.

"Belijden" betekent in het openbaar een geloofsovertuiging uiten. De term "belijden" kan verwijzen naar de daad van belijden (in de zin van professie) of naar het onder woorden gebrachte verslag van dat belijden (in de zin van belijdenis). Onderzoek van de achterliggende Hebreeuwse en Griekse termen in de Schrift maakt duidelijk dat in de Schrift "belijden" meer is dan het neutrale "in het openbaar uiten van een geloofsovertuiging". Belijden draagt de connotatie van doxologie met zich mee.

Aangezien "belijden" een werkwoord is, heeft het een onderwerp (subject). Het historisch onderzoek toont aan dat verschillende antwoorden gegeven zijn op de vraag wat dit onderwerp is. Deze studie stelt dat het onderwerp van belijden de kerk als verbondsgemeenschap is. Legitiem is slechts het onderscheid tussen hen die de verantwoordelijkheid van dit belijden kunnen dragen en zij die dat niet kunnen. Er is dus geen onderscheid tussen wat de kerk belijdt en wat haar leden belijden.

Aangezien "belijden" overgankelijk gebruikt kan worden, moet het ook mogelijk zijn het lijdend voorwerp (object) aan te wijzen. Op dit punt bestaat ook verschil van mening. Hoewel verschillende begrippen te distilleren zijn uit de debatten die omschreven worden in het historisch deel, maak ik duidelijk dat deze begrippen niet helder gedefinieerd waren in de debatten, waardoor bezinning op dit punt moeilijk is.

Sommigen beweren dat het lijdend voorwerp “geloof” is, terwijl anderen kiezen voor “leer”. Dit is een vals dilemma, het kan beide zijn: alle beleden geloof is leer en alle beleden leer is geloof.

Soms zijn de vragen gesteld of belijdenissen *theologoumena* bevatten, waar men dan over van mening mag verschillen en of alles wat in de belijdenis staat ook getypeerd kan worden als “kerkleer”, sommigen spreken dan van “dogma”. De vragen zijn echter onjuist. “Kerkleer” is per definitie alles wat in de belijdenis staat. Het is mogelijk dat *theologoumena* “kerkleer” worden door een plek in de belijdenis te krijgen. Kerkrechtelijk gezien is het dan bindend, maar inhoudelijk zou het dat niet moeten zijn. Deze inconsistentie blijft het debat over binding aan de belijdenis bemoeilijken.

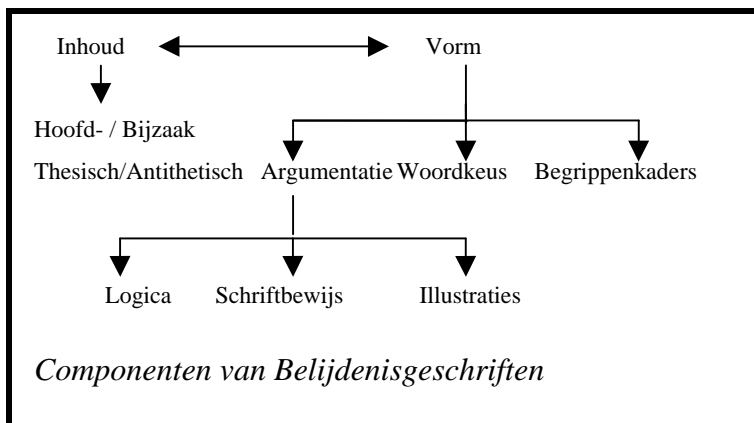
Tenslotte, sommigen beweren dat het lijdend voorwerp van belijden “leven” is (“de werkelijkheid bij de belijder”), terwijl andere kiezen voor “waarheid” (“de werkelijkheid die beleden wordt”). Er zijn hier twee benaderingen. Ten eerste is er het vraagstuk of belijdenissen een kwestie van ethiek of van kennis zijn. Dit is een vals dilemma, want belijden heeft te maken met zowel ontologische werkelijkheid als ethische verantwoordelijkheid. De tweede benadering is moeilijk onder woorden te brengen. Het gaat min of meer over het vraagstuk of belijdenissen een kwestie zijn van subjectieve ervaring of van objectieve kennis. Dit is enigszins te vergelijken met *fides qua* tegenover *fides quae*. Ook hier is het dilemma vals: in deze benadering vormen leven en waarheid geen contrast, maar bestaan ze naast elkaar en gaan soms zodanig samen dat ze min of meer een eenheid zijn.

Na aandacht gegeven te hebben aan het begrip “belijden” en haar grammaticaal onderwerp en lijdend voorwerp, wordt vervolgens aandacht geschonken aan het proces waardoor het abstracte belijden een concrete belijdenis wordt.

Belijden wordt op verschillende manieren getypeerd. Aangaande de inhoud worden belijdenissen gezien als een herhaling van, of een antwoord op de Schrift. Soms wordt dit ten onrechte gezien als een dilemma. Belijden wordt ook getypeerd als de presentatie van een volledige lijst van noodzakelijke leerstukken, of als een samenvatting van goddelijke openbaring. Deze typeringen zijn onjuist, omdat ze ervan uitgaan dat de belijdenis een totaaloverzicht heeft van de bron van belijden. Dat is onmogelijk, omdat die bron goddelijke openbaring is. De voorkeur wordt gegeven aan de volgende typering van belijden: het verwoorden van de hoofdzaak van goddelijke openbaring.

Belijden krijgt vorm op meer manieren dan slechts door belijdenisgeschriften. Er bestaan symbolen of credo’s, confessies, catechismussen, leerregels, liturgische documenten en leerbesluiten van kerkelijke vergaderingen. Zelfs preken zijn een vorm van belijden. M.b.t. al deze documenten en momenten van belijden is het nuttig om onderscheid te maken tussen drie lagen van gezag. De eerste laag is gezagvol omdat daar de hoofdpunten van belijden verwoord zijn. De tweede laag is richtinggevend omdat het de hoofdpunten van belijden toepast. De derde laag is persoonlijk van aard. De kerk tekent haar belijden op, omdat zij zo haar katholiciteit in de tijd tot uitdrukking kan brengen en omdat zij daarmee haar goddelijke opdracht tot belijden vervult.

Bij bezinning op belijden en binding aan de belijdenis maakt men vaak onderscheid tussen verschillende componenten van een belijdenis-geschrift. In de regel kunnen deze onderverdeeld worden in “vorm” en “inhoud”, waarbij deze weer verder ingedeeld kunnen worden, zoals blijkt uit het bijgevoegde schema. Bij bezinning over binding aan de belijdenis houdt men zich vaak bezig met het vaststellen van de grenzen tussen de verschillende componenten en hoe dit zich verhoudt tot trouw aan de

belijdenis. Zulke onderscheidingen zijn niet zo bruikbaar en nuttig als vaak wordt gedacht. Vooral het onderscheid vorm-inhoud is onduidelijk. Elke component, m.u.v. illustraties, heeft een inhoudelijke kant die gewogen moet worden.

Aangezien belijdenisgeschriften bestaan, is de vraag gepast welke functies zij vervullen. Een empirisch onderzoek maakt duidelijk dat belijdenisgeschriften voor allerlei doeleinden gebruikt worden. Deze functies kunnen schematisch als volgt worden weergegeven:

Doxologisch	Verklarend	Definiërend
	- Kerygmatisch	- Verenigend
	- Didactisch	- Apologetisch
	- Paracletisch	- Anti-heretisch

In de praktijk blijkt dat van alle belijdenisgeschriften geëist wordt dat ze al deze functies vervullen. Vanwege hun vorm, meestal historisch bepaald, zijn belijdenisgeschriften niet altijd even geschikt voor alle functies waarin zij moeten dienen. De getrokken conclusie is dat het misschien raadzaam is om de inhoud van de belijdenisgeschriften in vormen te gieten die doxologische, verklarende en definiërende doeleinden kunnen dienen.

Sommigen bestrijden het idee dat belijden vastgelegd mag worden in belijdenisgeschriften. Toch kan dit wel. Ten eerste is het belijden van de kerk gemeenschappelijk, dus heeft het individu het recht om te weten wat de gemeenschap belijdt. Ten tweede vervult belijden zodanige functies, dat vastlegging noodzakelijk is. Het lied van de kerk moet gezond zijn, haar onderwijs zuiver, haar grenzen helder.

Een ander discussiepunt is de vraag hoe belijdenisgeschriften gelezen moeten worden. Zij hebben hun wortels in de Schrift, zij zijn gegroeid in een historische context en zij functioneren als volwassen planten in een andere historische context. Deze studie laat zien dat alle drie de contexten—Schrift, historische oorsprong en hedendaags functioneren—een rol dienen te spelen. Wel moet een kerk in het opstellen van belijdenissen zo dicht mogelijk bij de Schrift blijven en zoveel mogelijk meervoudige uitleg van haar belijden voorkomen.

Omdat belijdenisgeschriften vaak gedateerde documenten zijn, worden vaak de vragen gesteld hoe relevant belijdenissen zijn en in hoeverre hun relevantie een rol speelt in hun functioneren. Een belijdenis dient altijd relevant te zijn, zowel in de context waarbinnen zij opereert als aangaande de belijder (de kerk en haar leden) die haar geloven. De context waarbinnen de belijdenis opereert is tweevoudig, namelijk de troon van God en de wijde wereld. Gezien de context van Gods troon moeten ook onderwerpen die niet meteen in de belangstelling staan, beleden worden. Gezien de context van de wijde wereld moet de kerk haar opdracht niet ontlopen om zich Schriftuurlijke leer eigen te maken en daarvan te getuigen m.b.t. onderwerpen die wel in de belangstelling staan.

Er is veel debat over het gezag van een belijdenis. Belijdenissen hebben op de eerste plaats gezag, omdat zij gebaseerd zijn op de Schrift. Daarbij is wel van belang te erkennen dat een belijdenis niet rechtstreeks afgeleid is van de Schrift. Het geloof van de mens staat er namelijk tussen. Daarom is het gezag van een belijdenis niet alleen verbonden aan de Schrift, maar ook aan het geloof van de belijder, de kerk. Door beleden inhouden te verwoorden, zich eigen te maken en te aanvaarden, geeft de kerk belijdenisgeschriften gezag. Een moeilijkheid hier is het feit dat bestaande belijdenisgeschriften niet voldoen als definiërende belijdenissen. Bestaande belijdenissen bevatten *theologoumena*, zijn te breed bij de behandeling van sommige onderwerpen en te eng m.b.t. andere. Bestaande belijdenisgeschriften staan dus niet boven alle kritiek. Er moet waardering zijn voor hen die geprobeerd hebben te onderscheiden wat wel en wat niet gezagvol is in een belijdenis. De problemen die op dit gebied bestaan, maken des te duidelijker dat de inhoud van de belijdenissen opnieuw vormgegeven moet worden.

Het voorgaande roept de vraag op of belijdenisgeschriften wel gewijzigd mogen worden. De kerk is geroepen om te belijden, dus moet er ruimte zijn voor zowel het reduceren en wijzigen van belijden, als voor het opstellen van nieuw belijden. Criteria voor zulke wijzigingen zijn de functie die het te belijden leerstuk moet vervullen en het inhoudelijk gewicht van datgene wat beleden

moet worden. Historische documenten laten zich echter niet gemakkelijk wijzigen. Men kan hier of daar een zin wijzigen, maar het toevoegen van artikelen of verwijderen van artikelen zou te ver gaan.

Het is daarom raadzaam om het geheel aan belijdenisinhouden die de kerk heeft in een nieuwe vorm te gieten die zo min mogelijk historisch gebonden is, en zich dus beter leent voor redactie en uitbouw. Een “Standaard Confessie” zou ontworpen kunnen worden om de definiërende functie te vervullen en dat doxologische en didactische belijdenisgeschriften geschreven worden uitgaande van deze definiërende belijdenis (hoewel zo’n belijdenis ook zijn oorsprong kan hebben in nieuw doxologisch of didactisch belijden). Omschreven wordt hoe zo’n belijdenisgeschrift eruit zou zien en hoe zo iets tot stand kan komen in een kerk met de structuur van de Dordtse kerkorde.

3.4 Ondertekening

De laatste stap in deze studie is die van bezinning op binding aan de belijdenis of ondertekening. Begonnen wordt met het abstracte begrip “binden” en via verscheidene kwesties wordt de weg afgereisd naar de praktijk van ondertekening en handhaving. Een lastige factor in dit stadium is dat een bezinning ontwikkeld wordt langs twee lijnen. Enerzijds moet rekening gehouden worden met de autonomistische context van vooral de GKN(v) en CGKN, alsmede het bestaan van de Oecumenische Symbolen en Drie Formulieren van Eenheid. Anderzijds wil deze studie laten zien hoe een meer connectionalistische benadering zou werken en wil het kijken naar binding aan een definiërende belijdenis zoals eerder omschreven. Overigens is zo’n tweesporen benadering niet nieuw: deze bestond al in de debatten tussen Da Costa en Groen van Prinsterer. Omdat juist bij het ondertekenen knopen doorgehakt moeten worden, wordt omschreven hoe de verschillende aspecten hun plek hebben in die twee contexten.

“Binden” betekent twee of meer dingen aan elkaar vastmaken. In de context van deze studie gaat het om het verbinden van kerkleden met het belijden van de kerk. De Nederlandse term “ondertekenen” en het Engelse “*subscription*” zijn niet precies equivalent. Wat de Nederlanders “binding aan de belijdenis” noemen, is voor de Engelsen “*subscribing a confession*”. Dit gebonden zijn aan de belijdenis houdt o.m. in het je eigen maken van de belijdenis. Je zou ook kunnen spreken van “je bewegen langs de lijnen van of in de weg van het belijden van de kerk”.

Er zijn drie doelen van binding aan de belijdenis te noemen. Ten eerste is een verklaring van instemming met de belijdenis van de kerk een openbare belijdenis van persoonlijke overtuigingen en een persoonlijke verklaring van geloof. Ten tweede is het een expliciete erkenning van en belofte om te blijven bij de belijdenissen in ambtelijke activiteit. Ten derde waarborgt het de katholiciteit en eenheid van de kerk in de tijd.

Een crux in discussies over binding aan de belijdenis is de grens tussen binding en tolerantie. Binding aan de belijdenissen van de kerk is een juiste manier is om aan de Schriftuurlijke oproep te voldoen om het geloof, eens voor altijd overgeleverd aan de heiligen, vast te houden. Er zal echter altijd een mate van tolerantie moeten zijn; die tolerantie wordt meestal aangeduid met de uitdrukking “vrijheid van profetie”. De grens tussen binding aan de belijdenis en profetische vrijheid is niet gemakkelijk te trekken. Idealiter ligt ze tussen de eerste en tweede laag van belijden. Maar omdat in de praktijk de inhoudelijke grens en de vorm van de grens niet samenvallen, is het zeer moeilijk om deze lijn precies aan te wijzen. In belijdenisgeschriften kan deze lijn ook nog eens getrokken worden m.b.t. exegese, presentatie, en dogmatiek. Dat compliceert deze kwestie. Ten slotte is deze grens verschillend voor verschillende soorten mensen in de kerk.

“Binden” is een werkwoord met zowel een lijdend als een meewerkend voorwerp. Het meewerkend voorwerp krijgt eerst aandacht. Omdat een belijdenis inhoudelijk ontstaan is vanuit de Schrift, kan er theoretisch gezien geen verschil zijn tussen binding aan de Schrift en binding aan een belijdenis. Als er spanning is tussen de twee, gaat binding aan de Schrift altijd voor. Door middel van een empirische analyse kan onderscheiden worden tussen zes manieren waarop iemand

gebonden kan zijn aan de belijdenis: letterlijke binding, inhoudelijke binding, hoofdzakelijke binding, systematische binding, gedifferentieerde algehele binding, en houdingsbinding. Men hoort gebonden te zijn aan alle belijdende uitspraken van de kerk die tot de eerste laag behoren. Dit betekent dat, naast het ondertekenen van de zes belijdenissen, de gereformeerden in Nederland ook óf een manier moeten ontwikkelen voor het ondertekenen van de leerdelen van liturgische formulieren en leeruitspraken van de meerdere vergaderingen, óf hun belijdenisinhoud moeten wijzigen om de leerdelen en -uitspraken hierin te zetten. In de huidige context zou een gedifferentieerde algehele binding de voorkeur hebben, in een context met een definiërende belijdenis is een inhoudelijke binding correct.

Nadat het meewerkend voorwerp van binding is omschreven, wordt vervolgens gelet op het lijdend voorwerp. Wie moeten gebonden worden aan het belijden van de kerk? Kerkleden zijn gebonden aan de inhoud van het belijden van de kerk voorzover zij deze kunnen begrijpen. Ambtsdragers zijn op gelijke wijze gebonden. Wel is hun binding gedetailleerder, gezien de dienst die zij vervullen in de kerk. Deze binding is weer verschillend voor de verschillende diensten. Ook zij die de kerken dienen in een didactische dienst maar geen ambtsdrager zijn, horen gebonden te worden aan de belijdenissen.

Hoe zou het gezag van binding aan de belijdenis omschreven kunnen worden? Deze vraag krijgt aandacht vanuit een theoretisch en een praktisch perspectief.

Het geloof van een persoon krijgt vorm door goddelijke openbaring. De persoon is gebonden aan zijn persoonlijke belijdenis want inhoudelijk weerspiegelt dit goddelijke openbaring. Gebonden zijn aan een belijdenis berust vervolgens op het feit dat *de kerk* deze belijdenis heeft. Op horizontaal vlak kan men het argument van het sociaal verdrag toepassen—er is een gemeenschappelijke overeenkomst om deze te houden. In verticale richting is de inwoning van de Geest in de kerk van belang—de Geest leidt de kerk in Christus' wegen. Tenslotte, binding aan de belijdenis is afhankelijk van de persoonlijke toestemming om aan het belijden van de kerk gebonden te zijn. Met andere woorden, het gezag van binding aan de belijdenis kent drie elementen: het heeft gezag omdat de belijdenis inhoudelijk de Schrift als bron heeft, omdat de kerk haar auteur is en omdat iemand er persoonlijk voor kiest en zich committeert. Bij dit laatste speelt het persoonlijk geweten dus een rol. Pogingen om het gezag vanwege de kerk uit te spelen tegen het gezag vanwege de persoon die gebonden wordt gaan niet op. Er is ook aandacht in dit kader voor het *quia-quotenus* debat. Dit debat is vanaf het begin verkeerd begrepen omdat, logisch gezien, een *quia*-positie altijd een *quotenus*-positie is. Wat een debat had moeten zijn over de gronden voor binding aan de belijdenis werd een debat over de vraag in hoeverre de belijdenissen de Schrift weergeven. De termen *quia* en *quotenus* kan men beter vermijden in discussies over binding aan de belijdenis omdat ze alleen maar verwarring veroorzaken.

Empirische analyse maakt voor de praktijk van binding aan de belijdenis duidelijk dat er drie organen zijn voor de uitvoering van binding aan de belijdenis: de nationale kerk (kerkelijke of federatieve binding), de regionale of plaatselijke kerk (regionaal-gemeentebinding), en het individu (individuele binding—in feite geen binding). Een combinatie van kerkelijke binding en regionale-gemeentebinding zou de meest juiste praktijk zijn. Er zijn elementen in het belijden van de kerk die altijd en overal relevant zijn en elementen die meer beperkt zijn. De praktische gevolgen van deze benadering kunnen, voor zover deze niet wenselijk zijn, beperkt worden. Het verhaal zou veel eenvoudiger zou zijn als belijdenissen in hun structuur duidelijk zouden maken wat wel en wat niet bindend is.

Hoe kan binding het best in praktijk worden gebracht? In principe is er geen verschil tussen mondelinge binding, eenvoudige binding, en binding middels een formulier. De meer gedetailleerde versie van ondertekening ontstond waarschijnlijk met het oog op de eenheid van de kerk. Zij heeft haar oorsprong in een context van twijfel, wantrouwen en onduidelijkheid. Gedetailleerde ondertekening is nuttig om de eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit van de kerk te waarborgen. Vanaf het begin (Nicea) is hiervoor gebruik gemaakt van een handtekening. Daar is niets mis mee. Het is niet nodig om ook de kerk te laten tekenen, want

binding aan de belijdenis is geen kwestie van een contract, maar van een eed. Verder, het is voldoende en raadzaam om ambtsdragers en kerkelijk werkers hun erkenning en beloften onder woorden te laten brengen middels bevestigingseden. Ook is het voldoende als predikanten het ondertekeningsformulier slechts één keer ondertekenen in een bepaald kerkverband, waarbij de classis de meest voor de hand liggende vergadering is. Gezien de huidige praktijk waarin ambtsdragers een termijn lang hun ambt vervullen, is het juist dat ouderlingen en diakenen (en andere kerkelijk werkers) hun gebondenheid aan de belijdenis aangeven aan het begin van hun ambtstermijn. Geconcludeerd wordt dat gereformeerde kerken er goed aan doen om het gebruik van ondertekeningsformulieren in plaatselijke kerken te laten vervallen en de inhoud hiervan te verwoorden in de ambtsbevestigingseden. Tenslotte, er bestaat in sommige gereformeerde kerken het gebruik om leden van en adviseurs aan de breedste vergadering van de kerk expliciet hun gebondenheid aan de belijdenis te laten verwoorden. Deze praktijk komt niet overeenkom met haar historische oorsprong—een getuigenis van de kerk aan de wereld—zij is bovendien onnodig, omdat leden van kerkelijke vergaderingen geloofsbriefjes moeten indienen. De praktijk mag daarom vervangen worden door een terugkeer naar een getuigenis van de kerk aan de wereld.

Is een persoon eenmaal gebonden aan de belijdenis, dan moet die binding ook gehandhaafd worden. Bij deze zaak zijn allerlei vragen te stellen.

In kerkelijke kringen wordt voor de procedure om een lid van de kerk die zich niet als een gelovige gedraagt te vermanen de term “tucht” gebruikt. “Zich als een gelovige gedragen” betekent onder meer het vasthouden van de leer van de Schrift. Tucht dat hiermee verband houdt, wordt “leertucht” genoemd. Leertucht wordt toegepast als iemand tegen zijn binding in handelt. De term *gravamen* gaat over een bezwaar van de meest ernstige soort tegen een belijdenis. Een *gravamen* kan bij de kerken ingediend worden om de belijdenissen te wijzigen. De termen “schorsing” en “afzetting” verwijzen naar tuchtmaatregelen tegen een ambtsdrager als hij tegen zijn binding in handelt. De term “schorsing” wordt ook wel gebruikt voor een maatregel die geen verband houdt met tucht. Het zou beter zijn om dan te spreken van “tijdelijke ontheffing van het uitoefenen van het ambt”.

Het ondertekeningsformulier van 1619 lijkt heel strikt te zijn over in hoeverre beleden leer besproken mag worden in de kerk. Er zijn pleidooien geweest voor een vorm van een theologisch “laboratorium” waar “fouten” gemaakt zouden mogen worden zonder gevolgen. Zo’n laboratorium inderdaad aan te bevelen. Zo iets zou vorm kunnen krijgen middels een tijdschrift met een gesloten lidmaatschap en strenge auteursrechtelijke afspraken, de coetus en een gesloten internet forum.

Als zulke discussies mogelijk zijn, dan moet men wel duidelijk maken wanneer men de grens van binding aan de belijdenis overschrijdt. Iemand is een overschrijder is van trouw aan de belijdenis:

1. Wanneer een persoon met opzet iets belijdt dat ingaat tegen de gemeenschappelijk aanvaarde belijdenis.
2. Wanneer een persoon, met of zonder opzet, iets belijdt dat ingaat tegen de gemeenschappelijk aanvaarde belijdenis in een milieu waar of op een wijze die oneer doet aan de naam van de kerk en/of haar leden in verwarring brengt.

Wie moet de grenzen van binding aan de belijdenis bewaken? Omdat het belijden eigendom is van de kerk en de kerk binding eist, is het antwoord eenvoudigweg: de kerk. De wijze waarop men aankijkt tegen het vraagstuk autonomisme-connectionalisme bepaalt welke vergadering dit zal zijn. Het pleidooi van deze publicatie is voor meer invloed van de classis in plaats van de genabuurde kerk. Ook maakt het zich sterk voor het recht van meerdere vergaderingen om leertucht te beoefenen.

Over allerlei praktische vragen moet dan nog nagedacht worden. Enkele conclusies daarbij zijn de volgende. Lopende een leertuchtzaak er meer ruimte moet komen voor overleg en discussies. Er dient ruimte te zijn voor een eerste en tweede appel tegen een veroordeling, niet meer. Gedurende het eerste appel wordt het oorspronkelijke oordeel niet uitgevoerd, voorafgaand aan het tweede appel wel. Het is in het verleden voorgekomen dat ambtsdragers beschuldigd van ontrouw aan de

belijdenis als rechters fungeerden in hun eigen zaak; dit is volkomen onjuist. Echter, in tegenstelling tot de rechtsgang in de civiele samenleving hebben zij die verdacht worden van ontrouw aan de belijdenis geen recht tot zwijgen. Dit proefschrift omschrijft ook hoe leertucht beoefend zou kunnen worden bij hen die niet in een dienst van de kerk dienen.

4. Conclusie

Deze studie geeft aandacht aan twee vragen:

1. *Welke standpunten m.b.t. binding aan de belijdenis hebben vanaf 1816 bestaan binnen de Nederlandse gereformeerde traditie en welke aspecten van binding aan de belijdenis hebben expliciet aandacht gehad?*
2. *Welke systematische aspecten kunnen afgeleid worden van de discussies over binding aan de belijdenis binnen de gereformeerde traditie in Nederland, hoe verhouden deze aspecten zich tot elkaar, en hoe zou men binding aan de belijdenis doeltreffend kunnen regelen?*

De voorgaande paragrafen 2 en 3 geven het antwoord op deze vragen weer. Ter afsluiting van deze studie wordt aandacht gevestigd op een aantal zaken die om verdere bezinning vragen en worden voorstellen gedaan m.b.t. tot belijdenissen en binding aan de belijdenis. Puntsgewijs kunnen deze als volgt samengevat worden.

1. Er zijn veel lessen uit de geschiedenis van deze zaak te leren. Een bepaald aspect te veel benadrukken en eenzijdigheid voert tot ontsporing. Het is noodzakelijk om het geheel te overzien en niet te verdrinken in details. Leuzen uit het verleden—met name “onbekrompen en ondubbelzinnig”—zijn door hun gebruik onbruikbaar geworden om vandaag een positie aan te duiden. Tevens leert de geschiedenis dat deze kwestie zeer gevoelig ligt, het belijden van de kerk is de hartslag van de kerk.
2. Meer bezinning is nodig op het vraagstuk wat de gevolgen dienen te zijn voor de zonden van ketterij en dwaling. Hoe tolerant mag de kerk zijn?
3. Waar ligt de grens van de kerk? Als men stelt dat deze samenvalt met het belijden van de kerk en men tegelijk het belijden van de kerk of onderdelen daarvan relativeert, is het niet geboden om het belijden van de kerk te herzien? En zou de kerkelijke kaart van Nederland er niet anders uit moeten zien?
4. De belijdenis kan men het beste omschrijven als een *norma normata semper normanda*. Meer aandacht voor het *semper normanda* zou meer bereidheid creëren voor het bijstellen van het belijden van de kerk.
5. Er dient bezinning te komen vanuit niet-theologische wetenschappen op het fenomeen belijden en binding aan de belijdenis.
6. Het werkwoord “handhaven” past niet bij de leer en het belijden van de kerk. Het is het geloof dat de Schrift leert wat gehandhaaft moet worden, het belijden van de kerk dient dus voortdurend aan de Schrift geconformeert te worden.
7. Er zou meer aandacht moeten zijn voor het herzien en uitbouwen van het belijden van de kerk. Daartoe zou een nieuw belijdenisgeschrift geschreven moeten worden, dat als standaard kan dienen, en afgeleid daarvan belijdenissen die doxologische en didactische doeleinden kunnen dienen.
8. Bestaande belijdenisgeschriften bevatten een grijs gebied als het gaat om wat wel en wat niet bindend is. Er moet veel meer aandacht zijn voor het feit dat kerkelijke vergaderingen bepalen hoe met de belijdenisinhouden omgegaan dient te worden, ook als het gaat om dit grijs gebied.
9. Het aanscherpen van de bevestigingsvragen voor ambtsdragers en afschaffing van het ondertekeningsformulier op lokaal niveau verdient aanbeveling. Tevens is het voldoende als voorgangers de belijdenis enkel ondertekenen bij de aanvang van hun dienst in een verband van kerken.

Dutch Summary

10. Als een ambtsdrager iets uitdraagt wat haaks lijkt te staan op de belijdenis van de kerk zal, bij de kerk nadrukkelijk aandacht moeten hebben om goed helder te krijgen wat de ambtsdrager precies uitdraagt. Daarbij moet ook aandacht gegeven worden aan de intenties waarmee de ambtsdrager zijn leer uitdraagt.
11. Lopend dit verhaal zijn een aantal kerkordeartikelen ontworpen, een ondertekeningsformulier, en ambtsbevestigingsvragen. Deze teksten, te vinden in bijlage 3, zouden kunnen dienen als iets concreets om de reglementaire aspecten van dit onderwerp te leren kennen. Bijstellen van deze teksten zou kunnen bijdragen aan het komen tot een meer bevredigende praktijk van binding aan de belijdenis.

Ter afsluiting, dit onderzoek wijst er op dat het mogelijk is om een helikopterview van deze materie te krijgen. Dit onderzoek laat ook zien hoe complex deze materie is. Het is mijn bede dat deze studie anderen zal aanzetten tot studie, om zo de kerk van dienst te zijn bij de handhaving van het geloof, eens voor altijd aan de heiligen overgeleverd. En dat alles om God te eren door zijn grote daden te verkondigen.

Curriculum vitae

Roelf Christiaan Janssen was born on September 6, 1972 in Den Ham (gemeente Hellendoorn), The Netherlands. In 1982 he migrated to Australia. Graduating from John Calvin Senior Highschool (Armadale) in 1989, he entered a Bachelor of Arts programme at the University of Western Australia in Nedlands. Majoring in Ancient Greek and minoring in Ancient History, he received a BA degree in 1992. Travelling halfway around the globe he then followed a Masters of Divinity programme at the Theological College of the Canadian Reformed Churches in Hamilton, Ontario. He received an MDiv degree in 1997. Thereupon he returned to his country of birth and entered a *doctorandus* programme. In the autumn of 1998 he succesfully defended a masters thesis entitled *Statisch of dynamisch? Kernmomenten uit de bezinning binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland in de eerste helft van de achttiende eeuw op de binding aan de leer van de kerk via een binding aan een belijdenis (Static or Dynamic? Key moments in reflection within the Reformed Churches in The Netherlands in the first Half of the Eighteenth century with respect to binding to the doctrine of the church by means of binding to a confession)*.

Between the autumn of 1998 and the summer of 1999 he followed several courses at the Theologische Universiteit (Broederweg) with a view to becoming eligble for call in the *Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)*. On June 21, 1999, he was ordained to the ministry in the *GKN(v)* of Nagele. Soon thereafter he entered the PhD programme.

Roelf Janssen has served as assistant secretary for the International Conference of Reformed Churches between 1997 and 2002. In 2002 he was appointed to the committee for Relations with Church Abroad of the *Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt)*. He has served in this capacity for two three-year terms, between 2005 and 2008 as its general secretary. He has guest-lectured at the Theological College of the Canadian Reformed Churches and the Theologische Universiteit (broederweg), as well as taught an accredited course in Sweden on behalf of the Baltic Reformed Theological Seminary. He has authored a number of articles in various magazines and currently serves as editor of *Lux Mundi*, an English language publication of the committee for Relations with Churches Abroad of the *GKN(v)*.

In 2004 he was installed as minister in the *GKN(v)* of Hoek. During the course of the summer of 2009 he hopes to move to Canada, to take up a pastoral charge with the Canadian Reformed Church of Abbotsford, British Columbia.

He married with Berendina Annegina Akkerman on July 18, 2001. They have received four sons, Roy Kristian, Yannick William, Kylian Geert, and Nyls Owen.